

ABSTRACT

This study focuses on the evaluation of the idealised features of the new media in terms of the public sphere, within the framework of Zygmunt Bauman's views, by examining the connection between the public sphere and the new media. In broad terms, the notion of public sphere represents a certain area in social life in which public opinion can be formed. The notion of public sphere has been discussed by many scholars. The limits of the notion of public sphere and whether public sphere has qualitatively or spatially expanded due to the emerging technologies have been the main subjects of debate in the scholarship. New media has been the focal point of these discussions and various approaches have been adopted by the scholars. Zygmunt Bauman's views, accordingly, is substantial in terms of the relationship between public sphere and new media. The topics such as the transformation of the quality of public sphere, the loss of public side in personal issues, public sphere without an actor, and individuals losing their sense of criticism require a reconsideration of new media as a public sphere.

Keywords: Public Sphere, New Media, Bauman.

**ÖZEL VE KAMUSAL ALAN AYRIMI AÇISINDAN YENİ
MEDYA'YI BAUMAN ÜZERİNDEN OKUMAK**

*A BAUMANIAN READING OF NEW MEDIA IN TERMS OF THE
DISTINCTION BETWEEN PRIVATE AND PUBLIC SPHERE*

Arş. Gör. Aysun KÖRLÜ TOPAN
İstanbul Gelişim Üniversitesi, İktisadi İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi
Sosyoloji Bölümü
akorlu@gelisim.edu.tr
ORCID: 0000-0002-9478-172X

Dr. Öğr. Üyesi Sezgin SAVAŞ
İstanbul Gelişim Üniversitesi, İktisadi İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi
Yeni Medya ve İletişim Bölümü
ssavas@gelisim.edu.tr
ORCID: 0000-0003-2141-1055

ÖZET

Bu çalışma, kamusal alan ile yeni medya arasındaki bağlantıyı irdeleyerek Zygmunt Bauman'ın görüşleri çerçevesinde yeni medyanın idealize edilmiş özelliklerinin kamusal alan açısından değerlendirilmesine odaklanmaktadır. Kamusal alan kavramı, en genel anlamıyla, toplumsal yaşamda kamuoyunun oluşturulabildiği alanları betimlemektedir. Kamusal alan, günümüzde pek çok farklı araştırmacı tarafından ele alınmış bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu eğilimle birlikte kamusal alan kavramının sınırları ve yeni teknolojilerle kamusal alanın niteliksel veya mekânsal olarak genişleyip genişlemediği önemli bir tartışma konusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Yeni medya, sağladığı özelliklerle söz konusu tartışmaların odak noktası olurken çeşitli araştırmacıların konuya yönelik bakış açısı da farklılaşmaktadır. Bu anlamda kamusal alan ve yeni medya ilişkisi göz önüne alındığında literatürde özellikle Zygmunt Bauman'ın görüşleri önemlidir. Bauman'ın değindiği özel alanın niteliğinin dönüşmesi, bireysel sorunların kamusal yönlerinin yitirilmesi, kamusal alanın aktörsüz kalması ve bireyin eleştireliliğini yitirmesi gibi konular, bir kamusal alan olarak yeni medya üzerine yeniden düşünmeyi gerektirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kamusal Alan, Yeni Medya, Bauman.

GİRİŞ

Kamusal alan kavramının, her şeyden önce, toplumsal yaşam içinde, kamuya benzer bir şeyin oluşturulabilirdiği bir alanı kastettiğini söylemek mümkündür. Bu alana tüm yurttaşların erişmesi garanti altına alınmıştır. Özel bireylerin kamusal bir görevde oluşturarak toplandıkları her konuşma durumunda, kamusal alanın bir parçası varlık kazanmış olur (Habermas, 2004, s. 95). Bu çalışmada da sıkça yer verileceği üzere Habermas'ın kamusal alan tanımlaması, kamusal alan tartışmasında çokça atf alan ve hem desteklenen hem de eleştirilen bir yaklaşımdır. Kavram, hem kavramın kendisinin ne olduğu hem de kamusal alanın nerede aranacağı üzerinden çokça tartışılmıştır. Özellikle iletişim teknolojilerinin gündelik hayatta artan etkinliği ile kamusal alan tartışması iletişim araçlarının olanak ve sınırlılıkları ile tartışılmaya başlanmıştır.

Habermas, iletişim araçlarının siyasi ve ticari iktidarın alanı içinde kamusal alanı nasıl ortadan kaldırdığını açıklamaya çalışmaktadır. Habermas'ın kamusal alan tartışması ile liberal gelenekte iletişim teknolojilerinin çoğulculuğu sağlayan açıklamaları, kitle iletişim araçlarında kamusal alan tartışmalarının iki yönünü oluşturmaktadır (Timisi, 2003, ss. 14-15). Liberal yaklaşım, teknolojiyi, kökenleri Aydınlanma düşüncesinde yer alan bir ilerleme fikriyle eş anlamlı kılmaktadır. Bu yaklaşıma göre kitle iletişim araçları kültürde ve toplumda demokratikleşmenin araçlarıdır (Timisi, 2003, s. 41). Eleştirel yaklaşım ise; Frankfurt Okulu temelinde kamusal alanın basının dönüşümünde cisimleştiğini, kamusal iletişimin halkla ilişkiler, eğlence ve reklamcılıkla eş değer hâle gelerek tüketen ve depolitize olmuş bir kamuya neden olduğunu savunmaktadır. Habermas'a göre de kitle iletişim araçlarıyla yaratılan dünya yalnızca görünüşte kamusaldır (Timisi, 2003, ss. 65-66). Günümüzde kamusal alan hem yeni hem de eskilerin üzerine inşa edilen çeşitli görüşler çerçevesinde tartışılmaya devam etmektedir. Kimlik sunumu, kendini sergileme, gözetim vb. pek çok konu çeşitli düşünürlerin görüşleriyle açıklanırken yeni medya ve kamusal alan hakkında özellikle Bauman'ın akışkan modernite kavramı önemli bir bakış açısı sunmaktadır. Zygmunt Bauman'ın çalışmalarında kullandığı 'akışkan' sıfatı modernitenin geldiği son noktayı post ön ekiyle anlamakta yetersiz kalacağımız, güvensiz, sıvı, kolay şekil değiştirebilen, oynak zeminler ve ilişkilerle dolu bir 'düzen' olarak tasvir etmektedir.

Bir süre önce adına (yanlış bir şekilde) postmodernizm denilen ve benim daha yerinde bir ifadeyle 'akışkan modernite' demeyi tercih ettiğim olgu, değişmeyen tek şeyin değişim, kesin olan tek şeyin ise belirsizlik olduğunun gittikçe kesinleşen kanıtıdır. Yüz yıl önce modern olmak demek, mümkün olan 'en üst mükemmellik aşamasına' ulaşmaya çalışmak demekti – şimdi ise sonu gelmeyen bir gelişme süreci, ulaşılabilecek nihai amacın ve böyle bir isteğin olmaması demek (Bauman, 2019, ss. 12-13).

Bauman, 2000 yılında kaleme aldığı *Akışkan Modernite* kitabında modern yaşam biçimlerinin kırılğan, geçici, hep değişen yaşam biçimleri olduğundan ve modern olmanın sadece 'olmak' değil sonsuza dek 'oluş' (becoming) içinde olmak olduğundan bahsetmektedir (Bauman, 2019, s. 12). Akışkan modernite çağı belirsizlik, amaçsızlık, hızlı değişimler (özellikle teknolojik) ve sürekli yakalanması gereken bir hızla bireylerin hayatlarını şekillendirmektedir. 'Kati' modernite çözülmüş, amaçlar daha belirsiz bir

hale gelmeye başlamış ve 'birey' hiç olmadığı kadar ön plana çıkmıştır. Akışkanlaştırıcı sıvılaştırıcı güçler 'sistem'den 'toplum'a, 'politika'dan (gündelik) 'yaşam politikaları'na yönelmiş ya da toplumsal bir aradalığın 'makro' düzeyinden çıkarak 'mikro' düzeyine inmiştir. Bunun bir sonucu olarak yaşanan modernitenin bireyselleşmiş, özelleştirilmiş bir versiyonudur; örüntü oluşturma yükü ve başarısızlığın sorumluluğu büyük ölçüde bireyin omuzlarındadır (Bauman, 2019, s. 32). Bauman akışkan moderniteyi farklı kılan iki özellikten bahseder. Bunlardan ilki; erken modernite dönemindeki yanılmanın (ilerleme inancı) hızla gerilemesi ve yıkılmaya yüz tutmasıdır. Diğerisi ise, 'modernleştirici' görev ve sorumlulukların üzerindeki kontrolün kaldırılması ve özelleştirilmeleridir (Bauman, 2019, s. 59). Kısaca Bauman'ın bakış açısıyla akışkan modernite bireyin kuşatıldığı, sorumluluklarla donatıldığı ve bir anlamda kaderine terk edildiği bir çağı ifade etmektedir.

Zygmunt Bauman'ın kamusal alan yaklaşımı eleştirel bir nitelik taşımaktadır. Bauman'ın düşünceleri Habermas'ın kamusal alan anlayışından farklılık içermektedir. Bu çalışmada kamusal alan, özel alan ile olan ilişkisi çerçevesinde Zygmunt Bauman'ın akışkan modernite kavramı açısından ele alınacak ve yeni medyanın kamusal alan oluşturma potansiyeli bu bakış açısıyla irdelenecektir.

1. Özel/Kamusal Alan Ayrımı

Özel/Kamusal alan ayrımının izleri Antik Yunan'daki kent devletlerine (polislere) kadar sürülebilmektedir. Antik Yunan döneminde özgür yurttaşların kullandığı ortak polis alanı (koine) bireylerin sahip olduğu özel alanlardan (oikos) kesin çizgilerle ayrılmaktaydı. Bu dönemde kamusal yaşam 'agora' biçiminde isimlendirilen kentin merkezinde yer alan açıklık bölgelerde, mahkeme ve tiyatro sergilenen yerlerde, müzakerelerde, mecliste ve savaş ile ilgili ortak oyun ve eylemlerde geçmekteydi. Özel yaşamsa ailelerin üretim etkinlikleri kapsamında düşünülmekteydi (Habermas, 2015, s. 60). Orta Çağ Avrupa'sına baktığımızda ise Habermas'a göre (2004, ss. 96-98); bu dönemde Avrupa'nın, 'özel' alandan ayırt edilebilen emsalsiz bir 'kamusal' alana sahip olduğuna dair hiçbir kanıt yoktur.

Kamuyu ve kamusal alan kavramları ilk kez 18. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Habermas'a göre (2004, ss. 96-98) bu bir rastlantı değildir. Burjuva kamusal alanı ile hiçbir ilgisi olmayan temsili kamusal alanın bağlı olduğu feodal otoritelerin, yani kilise, prensler ve soyluların otoritesinin çözülmesi ile kendisini devletten ayrı ve özerk konumlandırılan bir burjuva kamusal alanı doğmuştur. Burjuva kamusal alanı aracılığıyla yurttaşlar topluluğu, politik otoriteyi 'rasyonel' bir otorite hâline dönüştürmek idealine dayanan bir amaçla, burjuva toplumunun ihtiyaçlarını devlete ileteceklerdi. Bu tür bir rasyonelliğin ölçüsü, serbest meta piyasasına da dayanan bir toplumun ön gereklerine uygun olan bir genel yarardı. Habermas'a göre (2004, ss. 99-100) bu kamusal alan bilginin halka açık olması gerektiğine ilişkin normatif talebi itibarıyla hâlâ öğreticidir. Ancak, sosyal refah devleti şeklinde örgütlenmiş ve endüstriyel olarak gelişmiş kitle demokrasilerine bu model artık uygulanamaz. Bu kamusal alanın toplumsal önkoşulları artık değişmiştir. Kamusal alan artık eleştirelliğin değil özel çıkarların mekânı hâline gelmiştir. Habermas'a göre, karşılıklı anlamaya yönelik ve iletişimsel akla tabi 'yaşam dünyaları', para ve iktidar gibi 'sistem bütünleştirici mekanizmalarla sömürgeleştirilmektedir'. Bunda başlıca rolü refah devleti oynamaktadır (Kejanlıoğlu, 2004, s. 839).

Habermas'a göre yaşam dünyası işgal edilmiştir. Kapitalist örgütlenme, kontrol mekanizmaları ve yeni iktidar biçimleri bu yaşam alanını parçalamakta ve insani iletişimi kısıtlamaktadır. Kitle iletişim araçları insanlar için iletişim anlamında olanaklar yaratabilecek pozisyonda olsa da özel çıkarlarla eklenmeleri sonucunda bu özelliklerini kaybetmişlerdir (Köker, 2007, ss. 63-64). Habermas, özgür ve çarpıtılmamış iletişim ortamının (ideal konuşma durumunun) zedelendiğini belirtir (Slattery, 2010, ss. 435-436). Aydınlanma'ya dönerek yeni bir kamusal alan anlayışı geliştirmeye çalışır. Ancak Habermas'ın bu savının farklı cephelerden eleştiriler de aldığını söylemek mümkündür. Örneğin Foucault gibi postyapısalcı eleştirmenler, Aydınlanma projesinin kurtarılabildiğini ya da gerçekten kurtarılması gerekip gerekmediğini sorgulamışlardır. Feministler, Habermas'ın çalışmasının yaşam dünyasını ataerkil baskının temel bir alanı olarak görmemesini eleştirmişlerdir. Eleştirilere göre Habermas'ın görüşleri ütopyik yönere sahiptir ve daha iyi bir dünyanın kurulmasına yönelik somut yollara ilişkin çok az şey söylemektedir (Smith, 2007, s. 77). Timisi'nin aktardığına göre, Nancy Fraser da Habermas'ın kamusal alanını eleştirmektedir. Habermas kamusal alan içinde iletişim ve etkileşimin farklı statüler arasında eşit olduğuna gönderme yapmaktadır. Kamusal alanı tek, kapsayıcı ve homojen olarak tanımlamaktadır. Ancak, baskılanmış grupları, kadınları, işçileri, farklı cinsel yönelime sahip bireyleri hesaba katmama yönünden eleştirilebilmektedir (Timisi, 2003, s. 68). Bauman'ın ise; Habermas'tan temel farkı onun eleştirisini tersine çevirmesidir; yaşam dünyası işgal edilmemiş, yaşam dünyası kamusal alanı işgal etmiştir.

Kamusal alan denilince akla gelen en önemli isimlerden olan Richard Sennett de benzer şekilde kamusal ile özel alan arasında bulunan dengeye Bauman'la benzer noktalardan dikkat çekmektedir (Sennett 2010, s. 27). *Kamusal İnsanın Çöküşü* isimli kitabının 'Ölü Kamusal Alan' bölümünde kamusal alanın terkedildiği anda mahrem ilişkilerin çekim gücünün arttığından ve fiziksel düzenlemelerle (şehir planlamasını kastetmektedir) kamusal alanın gittikçe anlamsızlaştığından bahsetmektedir. Sennett'in değerlendirmelerinden yola çıkarak söylenecek olursa, mehrem ön plana çıkması ve kamusal alanın fiziki olarak anlamsızlaşmasıyla birlikte 'kamusal insan çökmüş' ve Bauman'ın düşüncelerinde vurguladığı 'apolitik birey' doğmuştur. Yeni medyanın bir kamusal alan olarak imkânı üzerine sürdürülecek bir tartışmada, Bauman üzerinden bir okuma yapmanın olanağı ancak onun eserlerindeki düşüncelerini anlamaktan geçmektedir. Bu çalışmada başta *Akışkan Modernite* olmak üzere Bauman'ın çeşitli eserlerindeki düşünceleri üzerinden bir değerlendirme mevcut literatürü de dikkate alarak yapılmıştır.

2. Bauman'da Özel/Kamusal Alan Ayrımı

Zygmunt Bauman için belirtmek gerekir ki kamusal alan, insanlık durumunun olumsuz yönde ilerleyen bireyselleşme, özgürlük yanılgısı, özel hayatı yüceltme, farkındasızlık, dayanışmadan yoksunluk, bölünmüşlük vs. özelliklerinin hem kurbanı hem de bu bunlardan kurtuluşunun ilacıdır. Bauman'ın kamusal alanı yurttaşlar için hazır bekleyen bir alan değil, bu alanın varlığını talep edecek, yurttaş olmak isteyen birey ile varlığı mümkün olan bir yerdir. Bauman'ın *Akışkan Modernite* ve birçok başka çalışmasında göstermeye çalıştığı şey, insanlığın hâlihazırda bu durumdan ne kadar uzak olduğudur. *Kuşatılmış Toplum* isimli kitabında verdiği uçak örneğinde vurguladığı gibi;

Ara sıra başka insanlarca yapılan veya onların başına gelen şeylerin bir şekilde bizim yaşamlarımıza ve istediğimiz gibi yaşama şansımıza etki ettiğini duyduğumuzdan dolayı, hepimizin aynı kocaman uçakta seyahat ediyor olduğumuzu tahmin edebiliyoruz. Bilmediğimiz şey pilot kabininde kimin oturduğu...(seyahatimizle ilgili, pilot, havaalanı vs. hakkında hep bir eminsizliğimiz var)...Bütün bunların haricinde sonuncu ama en az bunlar kadar önemli bir şey daha var: Bütün bunları özellikle de hapsoldüğümüz uçağın rotasını etkilemek, değiştirmek veya düzeltmek adına bizim gibi insanların, koca bir uçaktaki yolcuların tek başlarına veya grup hâlinde neler yapabilecekleri konusunda hiçbir fikre sahip olmaması...(Bauman, 2018, s. 75).

Bauman bireyin bilinçsizliği olarak nitelenebilecek bu durumu, sorunun düğüm noktası olarak nitelendirmektedir. Sorun artık toplumu bir 'ortak mülk' olarak hayal eden ve 'biz bunu yapabiliriz' diyen üyelerin olmaması, diğer bir ifadeyle böyle bir güvenin olmayışıdır. Bauman'a göre (2018, s. 77) toplumun yeniden dirilme olasılığının etrafında döndüğü kritik nokta budur. Ona göre özel meselelerle kamusal meselelerin bir araya gelebildiği agoranın içine düşmüş olduğu güçsüzlük ve ondan kaçma çabası ortaya çıkan döngünün parçalarıdır. Söz konusu iki durum birbirini beslerken aynı zamanda birbirini pekiştirmektedir. Toplumun oluşturan insanların içinde buldukları öznel koşulları için değişiklik yaratabileceklerine yönelik sahip oldukları inanç ne kadar az ise agorayı yeniden canlandırmak için o kadar az neden var demektir. Bununla birlikte, agora ne oranda yersiz ve pısrık bir durumda olursa ona katılmanın fayda sağlayacağına yönelik sahip olunan inanç da o kadar azalacaktır. Söz konusu durum Bauman'a göre (2018, s. 77) sosyoloji açısından meydana gelmiş en büyük zorlukların başında gelmektedir. Bauman bu kapsamda "öz güvene sahip, canlı bir agoraya dönüş mümkün mü, yoksa gezegen ölçeğine yayılmış bir 'ortaklığın' kafasında kuluçkalanmış devasa görevlerle sorumluluklara uygun, yeni ve büyük bir agoraya ilerlemek mümkün mü?" (Bauman, 2018, s. 77) sorusunu sormaktadır. Dolayısıyla Bauman'ın bireyselleşmenin çağında bir kamusal alanın nasıl olabileceğiyle ilgili sorusunu 'ortak amaç' yoksunluğu üzerinden kurduğu görülmektedir. *Akışkan Modernite* kitabında da bireyselleşmenin kamusal alanın karşısında konumlanması bu nedenledir.

Bauman'ın bahsettiği 'bireyselleşmenin' karşısında yitirilen yurttaşlıktır. Toplumun her üyesinin sıkıntıları, dertleri özel sıkıntılar olmaya başladıkça ortak bir amaç yaratılamamaktadır. Eğer birey yurttaşın en büyük düşmanıysa bunun nedeni bireylerin bu özel sıkıntılarının kamusal alanı işgal etmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Kamu özeline sömürgeci hâline gelmiştir, kamu yararı sadece kamuya mal olmuşların hayatlarına duyulan meraka indirgenmiş, özel hayatların ve mahrem duyguların herkesin gözü önünde yaşanıyor olması, 'ortak meseleler'in tamamen anlaşılabilir ve kavranılmaz hâle gelmesine neden olmuştur (Bauman, 2019, s. 70). Bauman (2018) *Kuşatılmış Toplum* kitabının 'Kamusal Karşı Özel' bölümünde bununla ilgili verdiği bir diğer örnekte şunları aktarmaktadır;

Fransız sosyolog Alain Ehrenberg, Ekim 1983'ten bir Çarşamba gününü (en azından Fransa tarihi için) kültürel bir dönüm noktası olarak seçmiştir. O gün ne ünlü ne de ilgi odağı sayılabilecek bir Viviane, kendisini izleyen mil

yonlarcası gibi sıradan bir Fransız kadın, televizyon kameralarının karşısına geçip kocası Michel'in erken boşalma sorunu yaşadığını ve bu sebeple onunla olmaktan hiç haz almadığını insanlara duyurdu. Bu ciddi anlamda bir dönüm noktasıydı; Kamusal alanın nihai tecessümü, televizyonla, özel alanın en uç sembolü yatak odasının buluşmasıydı... Şimdi herkesin günah çıkardığı bir toplumda yaşıyoruz. Kabinlere mikrofonlar kurup bunları kamusal ağlara bağladık (Bauman, 2018, ss. 231-232).

Bauman (2018, s. 223), televizyonun önyak olduğu bu durumun özel/kamusal alan ayrımını nasıl zedelediğini göz önüne sermektedir. Özel olan eskiden hakkında bahsedilmeyenken, TV bunu değiştirmiş ve yeni bir dil yaratmıştır. Ayrıca bir diğer değişiklik olarak da bu ayrımın bulanıklaştığı talk şovlar bireysel sorunların çözümünün bireysel olduğu vurgusunu üretmeye başlamıştır. Bu örnek sosyal medyanın etkin olduğu günümüz için hiç de garip değildir.

Buradan yola çıkarak Bauman *Akışkan Modernite'de* özel alanın (Habermas'ın deyimiyle yaşam dünyasının) kamusal alanı işgal ettiğine dikkat çekmektedir. Habermas 'mahrem alanın' 'kamusal alan' tarafından ele geçirilip sömürgeleştirilmesine dikkat çekmekteydi. Gerçekte uyarıların tam tersi bir eğilim- diğer bir ifadeyle kamusal alanın, önceleri kişisel ve kamusal alanda dile getirilemez olarak kategorize edilen meseleler tarafından ele geçirilmesi- söz konusu gibidir (Bauman, 2019, s. 113). Bireyselleşme çağında toplumun bireylerinin hayatı ve kendilerini anlama biçimleri hem belirleyici olmakta hem de belirlenmektedir. Dolayısıyla kamusal alan üzerine tartışma hem geleneksel hem de yeni medyada yürütülecekse, o alanı dolduracağına inanılan bireyin durumuna odaklanmak gereklidir.

Bauman (2015, s. 83), birey üzerine tartışmayı öncelikle özgürlük üzerinden açmaktadır. *Özgürlük* kitabında belirttiği üzere kapitalizm ile bireysel özgürlük arasında bulunan bağ kopmamış olsa da değişmiştir. Hatta iyi ve hayat dolu bir biçime ulaşmıştır. Günümüzde artık rekabet ile tanımlanamayacak olan kapitalizm tüm insanlar için serbest ve engelsiz bir sınır, yaratıcılığı öne çıkaran verimli bir toprak, girişken ve saf olarak kas gücüne dayalı olan bir görünüm olmayı çoktandır terk etmiştir. Kapitalizm artık çok daha masrafa sahip, bilgi toplama ve üretme araçlarıyla donatılmış son derece organize bir sistemdir. Bu sistem içerisinde birey de değişime uğramıştır. Birey hâlâ canlıdır, yalnız artık sorunlarının çözümünü başka bir yaşam alanında aramakta ve gereğince farklı araçlar kullanmaktadır (Bauman, 2015, s. 83). Bugünün kapitalizminde özgürlük artık girişimci özgürlüğü değil tüketme özgürlüğüdür. Bauman'ın *Akışkan Modernite* kitabında belirttiği gibi "bireyselleşme kazanında kaynatılan o lezzetli özgürlük çorbasının içine mide bulandıran bir çaresizlik sineği düşmüş durumda; bir tür iktidarsızlık olarak görebileceğimiz bu çaresizlik, özgürlükle birlikte geleceği beklenen güç ve yetki nedeniyle daha çok iç bunalıcı ve rahatsız edici hissedilmektedir" (Bauman, 2019, s. 67).

İçinde yaşanan özgür bireyler topluluğu, hoşnutsuzlukların kolayca dile getirebildiği, eleştirelliğin sadece tüketici kimlikleriyle şekillendiği bir topluluktur. İçinde yaşanan toplum eleştiriye, kamping alanında karavan sahiplerine gösterilen hoşgörüyü benzer bir şekilde hoşgörü gösterirken, eleştiri okulunun kurucularının öngördükleri ve kuramlarının hedefine koydukları anlamda eleştiriye karşı kesinlikle hoşgörülü değildir.

Başka, ama bağlantılı bir deyişle, 'üretici tarzı eleştiri' gitmiş, yerine 'tüketici tarzı eleştiri' gelmiştir (Bauman, 2019, s. 53). Bauman eleştirel kuramın içine düştüğü zorlu durumu böyle özetlemektedir.

Kamusal alan artık hiç olmadığı kadar aktörsüz kalmıştır. Bauman (2019, ss. 71-73) bu noktada belirtmektedir ki; bireyin dejure durumu ve defacto birey olma ihtimali karşılaştırıldığında giderek artan bir uçurum söz konusudur. Söz konusu uçurum agoranın tenhalaşması sonucu derinliğini giderek artırmıştır. Uçurumun sahip olduğu açıklığın kapatılması ise büyük P ile yazılan Politika ile mümkün olmaktadır. Günlük yaşam politikalarının Politika ile bir araya geldiği yer agora olarak tanımlanırken, Politika bireysel sorunların 'kamusal' meseleler hâline geldiği ve özel dertlere kamusal çözümlerin bulunmaya çalışıldığı bir alandır. Günümüzde ise eleştirel kuramın kamusal alanın bireyselin işgalinden kurtarılmasına yönelik bir görev üstlendiği görülmektedir. Yurttaşlar söz konusu alandan çekilmeye başlamış, iktidar yapısı da kendini dış uzay diye tanımlayabileceğimiz bir alana çekmiştir. Gerçek anlamda özgürleşmek için kamusal alana ve kamusal iktidara bugün daha çok ihtiyaç vardır. Paradoks gibi görünse de bireysel özgürlüğü baltalamak değil güçlendirmek için, özel alanın işgalci gücüne karşı direnmesi gereken taraf, kamusal alandır artık (Bauman, 2019, ss. 89-90). Bauman'ın kamusal alanı bu şekilde işgal edilmiş bir alandır. Her şeyin bireysel düzeye indirildiği bir toplumda, akışkan modernitenin birincil çelişkisi karşımıza çıkmaktadır; bireyin kendini ortaya koyma hakkı ile böyle bir hakkın gerçekleştirilmesini mümkün veya olanaksız kılan toplumsal durumu kontrol altında tutma kapasitesi arasında gittikçe açılan uçurum (Bauman, 2019, s. 71). Dejure bireyin defacto olabilmesi de yeniden yurttaş olmalarına bağlıdır, bu uçurum ancak böyle kapanabilir (Bauman, 2019, ss. 74-75).

2.1. Kamusal Alan Patolojisi

Günümüzün 'kamusal alanı' zaman ve mekân algısına bağlı olarak değişmiştir. Çağdaş şehirlerde 'kamusal alan' adı altında anılan çok sayıda bölge bulunur. Türleri ve boyutları çok farklılık gösterse de bu bölgelerin hepsi iki ana kategoriden birisine girmektedir. Bu kategoriler ideal medeni mekân modelinden birbirine zıt ama birbirini bütünlendiren iki yönde ayrılmaktadır (Bauman, 2019, s. 149). Bu iki kategori 'ulaşılmaz mekân' ve 'şehir sakinlerini tüketiciye dönüştürmek için inşa edilen mekânlar' olarak tanımlanmaktadır. Bauman ulaşılmaz mekân için La Defense meydanını örnek vermektedir.

Şekil 1: Ulaşılmaz Mekân: Le Defense Meydanı ve Tüketime Teşvik Eden Mekân: AVM

(Wikipedia1, t.y; Wikipedia 2, t.y)

Bauman'a göre (2019, s. 150) Le Defense meydanını gören ziyaretçinin dikkat ettiği ilk nokta ve aynı zamanda en önemli husus, mekânın konuksever bir görünüm sergilememişidir. Ziyaretçi hayranlık uyandırıcı bir şey görür ama bununla doğru orantılı olarak orada zaman geçirme isteğine sahip olmamaktadır. Kocaman bir genişlik içerisinde konumlanmış meydan ve onu çevreleyen yapılar sanki içine girmek için değil de sadece bakılmak için inşa edilmiş gibidir. Söz konusu yapılar buyurgan ve ulaşılmaz görünür, ulaşılmaz oldukları için de buyurgan olarak değerlendirilebilirler. Buyurganlık ve ulaşılmazlık birbirini tamamlar ve aynı zamanda birbirini anlamsal olarak pekiştirir.

İkinci mekân kategorisine verilecek örnek ise kuşkusuz alışveriş merkezleridir. Bu mekânlarda hedef sadece tüketimdir, kolektif hiçbir yan yoktur. Bauman bu mekânları Ritzer'in mecazını kullanarak 'tapınaklar' olarak nitelendirmektedir. Bu mekânlarda yabancılarla bir araya gelme güvenlik sayesinde hijyenik hâle getirilmiştir, kimse bir-biriyle temas etmeden tek bir amaç olan 'tüketim' için yan yana akıp gitmektedir. Bu durum Bauman'a göre Sennett'in değindiği şekliyle herkesin aynı olduğu ve 'aynı amaç' için orada bulunduğu hissini yaratır. Bu tamamen sahte bir kimlik deneyimidir (Bauman, 2019, ss. 151-154). Bir arada olmak ve 'etkileşimsiz' etkileşim hissi, çağımızın yanıltıcı hislerinden belki de en güçlüsüdür. Buna benzer bir his bu çalışmanın odak noktası olan sanal alanlarda da devam eder. Bu nedenle Bauman'ın fiziki kamusal alan için yaptığı bu değerlendirme sanal kamusal alan için de akılda tutulmalıdır. Bu tarz kamusal alanlarda başkalarıyla etkileşime girmek gereksizdir. 'Kamusal ama medeni olmayan yerler' kişiyi yabancılarla etkileşime girmekten korur, risk dolu alışverişten, aklını karıştıracak iletişimden, sinir bozucu pazarlıktan ve rahatsız edici tavizlerden uzak durabilmesini sağlarlar (Bauman, 2019, s. 161). Bu herkesin tek tipleşmesi ve homojenlik isteğini doğuran bir durumdur. Bu da 'yabancı'nın daha çok oranda tehdit olarak algılanmasına neden olan durumu doğurur. Bu durum, diğer bir ifadeyle ötekiyi kavrayamamak, insanları yabancı olarak dışlamak Bauman'ın 'kamusal alan patolojisi' olarak adlandırdığı durumdur. Çünkü bu durum her yönüyle patolojik bir durumdur (Bauman, 2019, s. 166).

Bauman zaman ve mekânın dönüşümüne de odaklanmaktadır. Ağır moderniteden hafif moderniteye (ya da katı moderniteden akışkan moderniteye) geçerken mekân çözülmüş, zaman rutinliğinin dışına çıkmaya başlamıştır. Katı modernitede mekân 'girilmez' levhalarıyla korunan, büyük fabrika mekânıyken ve zaman da bu fabrika modeline uygun şekilde rutinleştirilmişken, artık zamanın da mekânın da anlamları değişmiştir (Bauman, 2019, s. 172). Ağır modernitede mekânsal genişleme ilerleme ile bir tutuluyordu, rutinleştirilmiş zaman da çalışanı olduğu yere çivileyerek üretimin devamını sağlıyor, bu şekilde zincirlenmiş emek, sermayeyi bir arada tutan harç oluyordu (Bauman, 2019, ss. 174-175). Ne var ki bütün bunlar yazılım kapitalizmi ve hafif modernite ile değişti. İşçi artık mekâna çivilenmiyor, kariyer daha muğlak bir fikir olmaya başlıyordu. Söz konusu değişim, aslında, zamanın yok edilmesi maskesi altında mekânın yeni bir biçimde bağlam dışına itilmesidir. Işık hızında gerçekleşen iletişim evreninde – yani, yazılım çağında – mekân, kelimenin tam anlamıyla 'anında' kat edilebilmektedir; 'uzak' ile 'burada' arasındaki fark, yok hükmündedir. Eylemler artık mekânla sınırlı değildir ve mekânın önemi neredeyse hiç kalmamıştır. Diğer bir ifadeyle mekân stratejik önemini yitirmiştir (Bauman, 2019, ss. 176-177). Bu durum da konuyu anların önem kazandığı, anlık hayat anlayışına taşımaktadır. Zamanın yeni sahip olduğu anındalık, insanların bir arada yaşama biçimini, en belirgin olarak da kişilerin kolektif sorunlarıyla ilgilenme (ya da, duruma

göre, ilgilenmeme) veya daha ziyade, bazı belli sorunları kolektifleştirme (ya da, duruma göre, bundan geri durma) biçimlerini radikal bir şekilde değiştirmektedir (Bauman, 2019, s. 190).

Kamusal alan patolojisinin ortasında da sahte cemaat duygusu yatmaktadır. Mevcut cemaat duygusu yapısı itibarıyla sorunludur. Bu kadar bireysel, özel hayat odaklı bir toplumda cemaatin bir aradalığı hissini yaratan şey de sorgulanmalıdır. Cemaatçi fikirler süregiden bir popüleriteye sahiptir. Sosyolojik açıdan bakılacak olursa cemaatçilik, modern hayatın gittikçe hızlanan akışkanlaşma sürecine, her şeyden önce de hayatın, doğurduğu sonuçlar arasında en rahatsız edici ve sinir bozucu olan bir yönüne – bireysel özgürlük ile güvenlik arasında gittikçe derinleşen uçuruma – karşı beklenen bir tepkidir (Bauman, 2019, ss. 246-247). Ağır ve katı modern çağdaki 'ortak dava'nın yerini gösteriler almıştır. Bauman'a göre (2019, ss. 286-287) bu vestiyer/karnaval cemaatler dediği bir birlikteliğe yol açar. Söz konusu cemaatler dejure bireyin defacto birey olmasını engelleyen koşulları yaratır ve buna dair çabaların da boşa gitmesine neden olur. Bu cemaatler sanal ortak amaçlar etrafında bir araya gelirler. Bu durum akışkan modern zamanların sahip olduğu sorunların işaretlerini, bazen de nedenlerini taşır. Günümüzde yeni medyada kamusal alan tartışmasını yürütürken Bauman'ın bahsettiği bu bağlamı unutmamak gerekmektedir.

3. Yeni Medya ve Kamusal Alan

Kamusal alanın dönüşümüne ilişkin tartışmalar geleneksel medyanın güç kazanmasıyla dile getirilmeye başlanmıştır. Örneğin; Habermas, 1800'lerin ortasından itibaren basının metalaştığını ve manipülasyon imkanının arttığını söylemektedir. Bu yapı kamusal alanın akla dayalı ve eleştirel bir yapıdan reklam platformuna dönüşmesi açısından değerlendirilebilmektedir. Kamusal hayat genişlemiş ve siyasi haklar çok daha geniş gruplar boyunca yayılmış olsa da ticaret ile iç içe geçmiş bir kamusal alanın politik tartışmalar açısından ne kadar bağımsız ve eleştirel olabileceği tartışılan bir konudur (Tekvar, 2017, s. 86). 'Dördüncü güç' olarak nitelendirilen medya; pek çok liberal demokratik toplumda böyle nitelendirilmiştir. Gazetenin ardından sırasıyla radyo, televizyon ve diğer medya türleri dördüncü gücün içerisinde dâhil edilmiştir. Genel anlamda medya araçlarının ortaya çıkışı bağımsız bir kurum biçiminde dördüncü gücün gelişimini ortaya çıkarmıştır (Dutton, 2009, s. 1). Bununla birlikte medyanın kapitalist siyasi yapı tarafından yutulmasıyla ideal anlamda özgürlük savunucusu olan medyanın mücadelecisi ruhu zedelenmiştir (Erdoğan, 2013, s. 177). Geleneksel olarak halkı merkezine alan, özel mülkiyete karşı kamuyu savunan, demokrasiyi gözetken, siyasal açıdan aktif görünen medya sonradan bu özellikleri yitirmiştir (Erdoğan, 1999, s. 39).

Richard Sennett (2010, ss. 364-365) de benzer şekilde *Kamusal İnsanın Çöküşü* isimli kitabında pasifliğin kitle iletişim teknolojisinin mantığı olduğunu belirtir. İnsan daha çok şey görmesine rağmen daha az karşılıklı iletişimde bulunur. *Ten ve Taş* isimli kitabında 'pasif beden' olarak kavramsallaştırdığı bu durum ile ilgili olarak Sennett, insanların atalarına göre daha büyük bedensel deneyimler yaşamalarına ve daha çok etkileşim hâlinde olmalarına rağmen kitle iletişim araçları sebebiyle bedenlerinin kendi duyularından korkan pasif bir yapıya evrildiğini söylemektedir. Sennett bunun devamında bedeni hayata döndürecek şeyin ne olduğunu da sormaktadır. Televizyon seyircisi

gibi gezgin de dünyayı uyuşturucu biçimde deneyimler, çünkü mekânlar Bauman'ın da dediği gibi artık sadece içinden geçip gidilen parçalı mekânlar olmuştur. Sennett burada iki noktaya değinmiş olur; insan bedenini pasifleştirmeye yönelik modern teknolojiler ve bunu besleyen kent mekânı (Sennett, 2008, ss. 12-14). Kitle iletişim araçları ile ilgili olarak der ki; “kitlesele medya, toplumda olup bitenler üzerine insanların sahip olduğu bilgiyi sonsuza dek arttırır ve onların bu bilgiyi politik eyleme dönüştürmelerini de sonsuza dek engeller. Televizyonunuza yanıt verme olasılığınız yoktur. Yalnızca onu kapatabilirsiniz. Verdiğiniz her karşılık gözle görülmez bir eylemdir” (Sennett, 2010, s. 364). Her ne kadar topluluğun bu şekilde tepkisinin bireyselleşip dağılmasını sadece medya teknolojilerine bağlamak doğru olmasa da kitle iletişim araçlarının kamusal alanın yok oluşuna sağladığı katkı ortadadır (Atabek, 2002, s. 230).

Kitle iletişim araçları söz konusu olduğunda birey pasif olarak nitelendirile gelmiştir. Oysaki internet çağı böyle değildir, ya da en azından kabul böyledir. Artık pasif değil, aktif bir izleyici (kullanıcı) vardır, hatta izleyici (kullanıcı) üre-tüketici¹ olarak adlandırılır. Peki, kullanıcılar bilgiyi sadece televizyondan alan nesillerden gerçekten daha mı aktiftir? Ya da bu aktifliğin sorgulanması gereken noktaları nelerdir? Bunun tartışılması gerekir.

Bu noktada öncelikle tartışmanın odak noktasını oluşturan yeni medyanın ne olduğunu anlamak önemlidir. 1970'lerde sosyal, psikolojik, ekonomik, politik ve kültürel perspektifleri göz önüne alan araştırmacılarca ortaya atılmış bir kavram olan yeni medya özellikle 1990'larda ivme kazanmış ve gelişen bilgisayar ve internet teknolojisiyle önemini arttırmıştır (Dilmen, 2007, s. 114). Geray, yeni medyayı, “kitle izleyicisini bireysel kullanıcı olarak da kapsayabilen, kullanıcıların içeriğe veya uygulamalara farklı zaman dilimlerinde ve etkileşim içinde erişebildikleri sistemler” (Geray'dan aktaran: Yolcu, 2016, ss. 22-23) olarak tanımlamaktadır. Yeni medya etkileşim, kitesizleştirme ve eşzamanlılık özellikleri ile karakterize edilmektedir. Etkileşim, yeni medyanın içinde bulunma hâlini tanımlarken; eşzamanlılık, tüm katılımcıların sistemi aynı anda kullanmasını gerektirmesi yerine, bireysel kullanıcı için uygun bir zamanda mesajların gönderilmesine ve alınmasına izin verme, kitesizleştirme ise özel mesajların kitleler yerine belirli kişilere gönderilme imkânını tanımlamaktadır (Williams, Rice ve Rogers, 1988, ss. 11-13).

Yeni medyayı yakınsama kavramı ile açıklayan ve çokça atıfta bulunulan Henry Jenkins (2016); *Cesur Yeni Medya: Teknolojiler ve Hayran Kültürü* isimli kitabında medya yaklaşımı, katılımcı kültür ve kolektif zekâ kavramlarından bahseder. Jenkins (2016) popüler kültürde anlam çıkarmanın din, eğitim, hukuk, siyaset, reklamcılık ve hatta ordunun işleyişini nasıl değiştirmeye başladığını ortaya koymaktadır. Jenkins'e göre yaklaşım bir sonuç değil bir süreçtir. Bu sürecin neler getireceği ise, büyük oranda kolektif zekâyı mümkün kılan katılımcıların elindedir. Kolektif zekâ Jenkins'in Levy'den aldığı bir kavramdır ve bu yeni medya çağında katılımcıların gelecekteki aktif katılımına ve oluşturacağı kültüre ilişkin pozitif ve umutlu bir bakış açısı sunar. Manuel Castells (2016)

¹Prosumer kavramı, producer (üretici) ve consumer (tüketici-müşteri) kavramlarının birleşmesinden oluşmuş ve ilk defa 1980 yılında Alvin Toffler tarafından kullanılmıştır. Türkçe'ye üre-tüketici olarak geçen kavram, üretici ve tüketici arasında var olan farkın, tüketicilerin üretim sürecine dâhil olmaya başlaması ile belirsizleşmesi sonucunda ortaya çıkan yeni bir üretim-tüketim döngüsünü ifade etmektedir. (Turan, 2013, s.53)

de benzer bir tutuma sahiptir. ‘Küresel dünyada, ağ toplumunda iktidarı nerede aramalıyız?’ sorusunu sorar. Ona göre internet çağında önemli olan iktidar sahiplerinin kimler olduğunu ve iktidarın ağ toplumunun neresinde olduğunu bilmemizdir. Ancak bu sayede internetin ve yeni olanakların özgürleştirici ve eleştirici potansiyelinden faydalanmak mümkün olabilir. Bu yaklaşımlardan farklı olarak eleştirel bir tutum izleyen Christian Fuchs özellikle Jenkins'i eleştirerek ilgili yaklaşımının ütopyik yanları olduğunu belirtir. Ona göre yeni medya ortamlarına böylesi bir rol atfetmeden önce özellikle kullanıcıların emeğinin sömürülmesine odaklanmak ve sosyal bir ortam olarak bu ortamların ticari boyutunu eleştirmek gereklidir (Fuchs, 2016, s. 33).

Bauman'ın yeni medya üzerine düşüncelerine geçmeden önce, yeni medyanın yeni bir kamusal alan sunma imkânına ilişkin literatürdeki mevcut tartışmalara değinmek doğru olacaktır. İnternet teknolojisi ile özel isteklerin nicel ve nitel bağlamda kamusal gücü kazandığını savunmak mümkündür. Bu durum hiç kuşkusuz kamusal alana ilişkin yeniden tanımlama gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır (Turgut ve Arslantürk, 2014, s. 147). Daha önce belirtildiği üzere Bauman ve Sennett gibi isimler kamusal alana vurulan darbenin bireycilik olduğuna dikkat çekmektedirler. Dağılmış, bölünmüş ve nitelik çok fazla ‘temsil’in bulunduğu kamusal alanda ‘ortak’ sıfatıyla başlayan ortak akıl, fayda, çıkar, yaşam, karar gibi nitelermelerin ne kadar mümkün olduğu üzerine tartışılması gerekmektedir. Ayrıca kim, kimin iyiliği için kendi hakkından vazgeçecektir ya da sayısal olarak oldukça fazla olan taraflar arasında bahsedilen ortak iyiyeye hangi hakların ne kadarını teslim edilerek ulaşılabilecektir? İşte tüm bu soru ve sorunlar, yeni kamusal alan arayışının da günümüzdeki temel meselelerini oluşturmaktadır (Çalışkan, 2014, s. 49).

Kamusal alan ve yeni medya tartışmalarında aktif katılımının potansiyeli konusunda olduğu gibi yeni bir kamusal alanın imkânı üzerine de olumlu ve olumsuz yaklaşımlar olduğu görülmektedir. Habermas'ın bireylerin kamuya ait olanı yakalamak için oluşturdukları, akılcı tartışma ortamına eşit taraflar olarak katıldıkları alan olarak tarif ettiği kamusal alan, günümüzdeki pek çok yeni medya kuramcısına göre, internette yaşama geçirilebilir. Bu kuramcılar, internet'in etkileşim özelliğinin, bağlantılı metnin (hypertext) benzersizliğinin, internetin 18. yüzyılın kamusal alan modeline uygun bir ‘kamusal alan’ yarattığını belirtmektedirler. Öyle ki, bu bağlamda, internet demokratikleşmenin yeni gücü olarak bile adlandırılmaktadır (Aydoğan, 2010, s. 192). Kamusal alan tartışmasında yeni medyaya olumlu yaklaşımlar genellikle onun alt-yapısal özellikleri ile ilgilidir (Turgut ve Arslantürk, 2014, s. 151). Yeni iletişim teknolojilerine dair yapılan ilk vurgu mekânı yeniden sorgulatmasıdır. İnternet teknolojisiyle birlikte zaman ve mekân aşılma-ya başlanmış ve dünyanın farklı yerlerinden bireylerin bir araya gelme ve etkileşimde bulunma olanağı artmıştır. Dolayısıyla kamusal alanın tanımının teknolojiyi de içine alacak şekilde genişletilmesi gerekliliği görülmüştür (Timisi, 2003, ss. 140-141). Ancak burada kastedilen kamusal alan, kamusal alan özelliğini nitelermemektedir. Kamusal alan bu vurguda, ortak bir mekâna erişimdeki açıklıkla ilgilidir (Timisi, 2003, s. 147). Yeni medya ve kamusal alana ilişkin olumlu görüşlerin genel varsayımları çok çeşitlidir. Bu varsayımları; yeni medyalar sayesinde kamusal alanın artık mekânsal yerellikten özgürleşmesi ve yeni iletişim teknolojilerinin kamusal katılımı birey ve gruplar için yeni olanaklar sunması (Timisi, 2003, s. 16), yeni medya ile eski pasif izleyicinin yerini katılımcı kültürün alması ve bir ‘kolektif zekâ’ olanağının doğması (Jenkins, 2016, s. 86), eşitler arası iletişime yakın bir paylaşım ağı oluşturması ve sansür baskılarına karşı görece daha esnek ve

dayanıklı bir yapıya sahip olması (Güven ve Satır, 2018, s. 164), çoğulcu demokrasiyi gözetmesi (Turgut ve Arslantürk, 2014, s. 141), Castells'in *İletişim Gücü* eserinde de-ğindiği şekilde toplumsal hareketlerde haberleşme ve hareketin yayılmasını destekleme potansiyeli olarak sıralamak mümkündür. Yeni medya ile kamusal alanın imkânı arasında olumsuz ilişki kuran yaklaşımların savları incelendiğinde ise ticarileşme ve internete ulaşımdaki eşitsizlik (Herman ve Chomsky, 2012, ss. 19-20), ses duyurabilmenin demokra-tikleşme ile doğrudan bağlantılı olmaması (Trenz, 2009, s. 41), internetteki kimliklerin belirsizliği (Timisi, 2003, ss. 150, 173), özellikle sosyal medya platformları ile bireysel yaşamların ön plana çıkması ve gözetimin yaygınlaşması (Arık, 2018, ss. 129-139) dijital izlerin takibi, kullanıcıların hem ticari olarak sınıflandırılması hem de bu dijital izlerin toplumsal hayatta bireylerin önüne engeller çıkarma olasılığı (Arık, 2018, ss. 159-160), bilgi ve iktidar arasındaki sıkı bağ (Aydoğan, 2009, s. 191), cliktivizm (Turgut ve Arslantürk, 2014, s. 151) gibi konuların öne çıktığı görülmektedir. Bununla birlikte dijital bölünme, nefret söylemi, karşıt görüşlere tahammülsüzlük, özel hayata müdahale ve hakaretin yaygınlaşması, yanlış bilginin hızlı yayılımı, internet üzerindeki denetim ve sansür gibi noktaların da ideal bir kamusal alan hayalini zedeleyen diğer unsurlar olduğu söylenebilir.

Bauman'ın ise yeni medyaya ilişkin düşüncelerinin daha çok olumsuz değerlendirmelere yakın olduğunu söylemek mümkündür. Yeni medyanın umut vadeden yapısal özellikleriyle ilgili olarak Bauman (1998, s. 53), yeni medyanın geniş çapta övülen etki-leşimlilik özelliğini büyük bir abartı olarak değerlendirmektedir. Yeni medya 'etkileşimli tek yönlü bir araç'tır. Genel olarak inanıldığı aksine internet ve web hiç kimse için de-ğildir ve hiçbir zaman da evrensel kullanıma açık hâle gelme ihtimali yoktur. Erişim elde edenler bile tedarikçiler tarafından belirlenmiş olan çerçevede seçim yapma özgürlüğüne sahiptir ve bu durum da sunulan sayısız paket arasından seçim yapmak için zaman ve para harcamaya teşvik eder. Bauman'ın yaptığı bu eleştiri yeni medya ortamlarının kul-lanıcıların yaratıcılığına imkân veren ortamlar olmakla birlikte, aynı zamanda pazarlanan ortamlar olduğunu vurgulamaktadır. Özellikle günümüzün sosyal medyası kullanıcılarını gittikçe birbirine benzer şekilde davranmaya itiyor görünmektedir. Kullanıcılar hazır ka-lıplar, trendler, akımlar çerçevesinde bu ortamlarda varlıklarını sürdürmektedirler. Kişi-selleştirme ya da farklı amaçlarla internetin kullanımı söz konusu olsa da tedarik sağla-yıcılar her zaman yeni medya ortamlarının nasıl kullanılacağını belirlemede bir adım önde görünmektedir. Kullanıcıların birbirleriyle etkileşimi yaygın oranda gelip geçici, sosyal medya platformlarının ana sayfalarında akan fotoğraf ve videolardan ibarettir. Bauman'ın eleştirisindeki ikinci nokta da, internet ve webin artan ticarileşmesi ile evrensel olarak herkesin bu imkânlara erişememesidir. Dijital bölünme günümüzün önemli sorunlarından bir tanesidir ve ticarileşme devam ettikçe aynı toplumun farklı olanaklara sahip bireyleri ya da dünya üzerinde dezavantajlı coğrafyalar için bu durum bir sorun olmaya devam edecektir.

Bauman ve Lyon (2020, ss. 51-53), *Akışkan Gözetim* isimli kitapta insanların hayatlarının çevrim içi ve çevrimdışı olarak ikiye bölündüğünü, geri dönüşü olmayan bir biçimde insan hayatının iki merkezli hâle geldiğini belirtmektedir. Sosyal medya, kul-lanıcılarını hem yakınlaştırmakta hem de uzaklaştırmaktadır. Uzak bireyleri yakınlaştıran yakın bireyleri birbirinden uzaklaştırmaktadır. Genel itibarıyla sosyal medyada kazanılan şey bir 'cemaat' değil 'ağ'dır. Cemaatler daha kalıcı ilişkiler sunarken ağlar daha geçici

ilişkiler oluşturur (Bauman ve Lyon, 2020, ss. 52-53). Sosyal medya platformları her gün artan şekilde 'etkileşim'e teşvik etmektedir. Ancak bu etkileşimin niteliği, kalitesi ve ma-hiyeti sorgulanabilir durumdadır. Özellikle artan sosyal medya algoritmalarıyla kullanıcı-ların trend olan aynı içerikleri görmesi, aynı kişileri takip etmesi teşvik edilmektedir. Bu hem çeşitliliğe hem de bu ortamların bireysel kullanımına, özelleştirilmesine engel olan bir durumdur. Kullanıcıların sosyal medya platformlarındaki 'arkadaş' sayılarının artması yüzeysel ilişkilerle dolu bir iletişim ortamının artmasına neden olmaktadır. Niceliksel olarak artış sağlanan etkileşimin Bauman'ın vurguladığı üzere niteliği sorgulanmalıdır.

Bunların yanında kuşkusuz önemli bir nokta mahremiyetin geldiği durumdur. Bauman ve Lyon (2020, s. 35) internet yüzünden anonimliğin ölümünden bahsederken mahremiyet hakkının insanların kendilerinin rızası ile deforme olduğunu vurgulamak-tadır. "Mahremiyet kamusal alanı istila etti, fethetti ve sömürgeleştirdi; ama maalesef gizlilik hakkını, yani en belirleyici özelliği ve en el üstünde tutulan ve en hararetle sa-vunulan ayrıcalığını kaybetmek pahasına" (Bauman ve Lyon, 2020, s. 41). Mahremiyet, bireylerin sunulan internet ortamında harikalar karşısında rıza göstererek kaybettikleri bir şeydir. İnternet kullanıcılarının mahremiyetlerinden vazgeçmeleri bilinçli ya da bilinçsiz rıza verdikleri bir durum olsa da, kullanıcılar bütün izlerini kendi iradeleri ile bırakmaz-lar. (Dijital) İzlerle mahrem olan her şey kamuya açık hâle gelmektedir ve internetteki herhangi bir şeyi unutturmak mümkün olmadığından bunların sonsuza kadar yaşaması mümkündür. Anonimlikteki bu aşınma sosyal medya, ucuz telefon kameraları, internet siteleri ve çok daha önemlisi insanların neyin kamusal neyin mahrem olduğuna yönelik anlayışının değişmesi nedeniyle (Bauman ve Lyon, 2020, s. 36). İnsanların bıraktıkları izler sayesinde servis sağlayıcılar insanları kendinden bile daha iyi tanımakta ve bunlar dostça yardım olarak bile görülebilmektedir (Bauman ve Lyon, 2020, s. 140). Bauman ve Lyon (2020, s. 42) ayrıca mahremiyetin ifşa ya da ihlal edilmesinin bireyler için çok da ürkütücü olmadığından bahsederek önemli bir noktaya değinmektedir. Hatta çıkış ka-nallarının kapanması daha ürkütücüdür. Günümüzde izlenme ve görülmeye cezbedici bir biçime erişmiştir. Görünürlükteki artış 'açık olma' ve 'saygın olma' gibi anlamlı bir hayat sürme amacıyla uyumlu gözükmektedir. İnsanlar yaşamlarının ayrıntılarını herkesin ula-şabileceği bir mecrada kayıt altına aldığı bu kovulma/dışlanma tehdidini uzak tutmak için kullanılacak bir önleyici hâline gelmiştir (Bauman ve Lyon, 2020, s. 37). İnternet, görünmez olanı görünür kılmış, insanların kendilerini görünmezlikten veya unutulmak-tan kurtaracak bir dal görevi üstlenmiştir (Bauman ve Lyon, 2020, s. 145). Bu yorum özellikle günümüzün sosyal medyası için oldukça önemlidir.

Şimdiye kadar bahsedildiği hâliyle yeni medyanın beraberinde ciddi bir gözetimi de getirdiğini çıkarsamak çok da zor değildir. Bugün sinoptikon, süper panoptikon, omniptikon gibi kavramlarla açıklanmaya çalışılan bu durum özellikle sosyal medya platformlarının gelişmesi, Google gibi teknolojinin gittiği yönü belirleyen teknoloji şir-ketlerinin etkinliğiyle artmaktadır. Kullanıcılar sadece idari yapılar, şirketler tarafından gözetlenmemekte aynı zamanda mahremiyetin gönüllü ihlalinde de vurgulandığı üzere gözetlenmekte ve gözetlenmektedirler. Gözetleme kullanıcıların aynı zamanda yönetici-ler, siyasiler, şirketler gibi yapıları alttan gözetlemesine imkân verse de, büyük resimde en çok gözetlenenin kullanıcıların hareketleri, geçmişleri, gündelik hayatları olduğunu söylemek mümkündür. Bugün bu gözetleme çoğu internet kullanıcısının farkında oldu-ğundan çok daha derindir. Özellikle yapay zekâ algoritmaları ve büyük veri ile birlik-

te gözetim ciddi boyutlara ulaşmıştır. Bauman ve Lyon'a göre (2020, s. 50) sosyal medyadaki günlük takipten, satışa ve idari katmanlara kadar gözetim biçimleri görünürdür. Gözetim, akışkan modernitenin temel boyutlarından birisidir. İnternet ve sosyal medya içinde var olma ile bağlantılı olarak gözetim biçimleri de yaygınlaşmaktadır. Elektronik teknolojiler iktidar açısından duvarları ve pencereleri (sanal güvenlik duvarları ve pencereler dışında) gereksiz kılmaktadır (Bauman ve Lyon, 2020, ss. 11-15). Pek çok aktivist sosyal medyadaki mesajların toplumsal anlamda beraberlik ve örgütlenme açısından potansiyel oluşturduğunu düşünse de sosyal medya direniş açısından bazı noktalarda yararlı görülebilir. Yine de, giderek akıcılaşan bir dünyada kalıcı ilişki koşullarının olmaması ve sosyal medyanın içerisindeki gözetim gücünün yerleşik ve etkili olması nedeniyle aynı zamanda bir kısıttan da bahsedilebilir (Bauman ve Lyon, 2020, s. 18). Bauman'ın değindiği üzere gözetimin gittikçe güçlenmesi alternatif medyanın önündeki en büyük engellerdendir. Sansür ve kullanıcıların korkudan uyguladığı oto-sansür kamusal alan tartışmasında önemli bir yerde olmalıdır.

Tartışılması gereken bir diğer nokta manipülasyondur. Elektronik medya, kesin bir sürekli ve kararlı takibi garanti etmese de insan seçimlerini kolaylaştırma, bunların olasılıklarını manipüle etme yeteneğine sahiptir (Bauman, 2017, s. 86). "Elektronik aletlerle teşvik edilmekte olan bireyler mutluluk arayışında içine kapanma eğilimine sahiptir" (Bauman ve Lyon, 2020, s. 141). "Sosyal medyanın sunduğu ama bizim de bilgisayar faresinin her tıklanmasıyla seçimlerimizi ve tercihlerimizi içine üfleyerek şişirdiğimiz filtre baloncukları, eşzamanlı ve paradoksal olarak bir tür dışadönüklük ve kamusalılık arzusu barındıran bu akışkan modern, tüketimci 'içe kapanık'ı yeniden üretiyor yalnızca" (Bauman ve Lyon, 2020, s. 141). İnternet üzerinden kullanıcı verileri elde edilir ve insanlar 'filtre baloncuğu'nun içinde mutlu bir biçimde yaşamaya terk edilirler (Bauman ve Lyon, 2020, s. 137). Bu durum yukarıda da belirtildiği üzere etkileşimin niteliğini sorgulamaktadır. Kullanıcıları kendi düşüncelerine ve zevklerine yakın içeriklerle etkileşime sokmaya çalışan algoritmalarla çeşitlilikten ve farklılıktan uzaklaştırmak söz konusudur. Ayrıca, bir eğlence ortamı olarak görülen sosyal medya ortamlarında kullanıcılar kendi düşüncelerine uygun diğer kullanıcıları takip etmeyi yeğleyebilmektedirler. Bu da çoğunlukla ticarileşmenin artmasıyla tüketime yönelen, içine kapanık profilleri artırmaktadır. Elbette özellikle sosyal medya ortamlarında farklı görüşlerden ya da yaşam biçimlerinden kullanıcılarla etkileşim söz konusudur. Ancak, çoğunlukla bu ortamlar Bauman'ın da bahsettiği uzaklık avantajıyla ya da anonim profillerle nefret söyleminin yaygınlaşmasına neden olabilmektedir. Bu noktada toplumsal parçalanma ve sosyal medya birbirinin sonucu olarak karşılıklı bir biçimde ele alınmaktadır (Bauman ve Lyon, 2020, s. 17). İnternet yalnızca ödül ve fayda vaat etmemekte, beklentileri karşılamayanları da kesip ayırma potansiyeli içermektedir (Bauman ve Lyon, 2020, s. 138). Bizim gibi düşünenlerle daha fazla bizim gibi düşünmeyenlerle ise daha az zaman geçirmek istiyoruz. İnternet bize aynı her ne ise bunun daha fazlasını vermek ve daha da önemlisi farklı olan ne ise bundan uzaklaştırmak için tasarlanmıştır (Bauman, 2017, s. 150). İnternetin büyümesi dünyalarımızı küçültmeyi değil genişletmeyi vaat etti. Ancak, bu vaat gerçekleşmedi ve aksine aynı düşüncelere sahip olduğumuz insanlarla birlikte olduğumuz adacıklara çekilmemiz yönünde bir sonuç ortaya çıktı. Kendimizi içinde idare ettiğimiz dışa kapalı mini evreni (interneti) rahatlık bölgesi, yankı odası veya aynalı salon ifadeleriyle tanımlamak mümkündür. Burada duyulan tek şey kendi çıkardığımız sesin yankılarıdır. Gördüğümüz tek şey ise kendi suretimizin yansımasıdır (Bauman, 2017, s. 150).

Anlaşıldığı üzere kamusal alan için yeni medya teoride ideal bir zemin sağlarken, uygulama aşamasında söz konusu idealize edilmiş biçimin ne oranda gerçekleşebildiği bir soru işaretidir. Bauman'ın düşünceleri takip edildiğinde teknolojik ilerleme ve internetle birlikte katılım imkânlarının artmasına rağmen asıl önemli olan nokta bu imkânların kimler tarafından nasıl kullanıldığıdır. Yeni medya bir kamusal alan imkânına elbette sahiptir. Ancak Bauman açısından değerlendirilecek olursa önemli olanın imkândan çok mevcut durum olduğu görülmektedir. Yeni medya vadettiklerini yapabilmemiş midir? Elbette bu soruya verilebilecek olumlu örnekler vardır. Konuya sadece olumsuz bir açıdan bakarak olanak ve potansiyelleri gözden kaçırmak hata olacaktır. Ancak özellikle sosyal medyanın ve kentlerin günümüzde geldiği nokta göz önüne alındığında, bugün bir kamusal alan imkânından çok kamusal alan deformasyonunu görmek daha mümkündür.

SONUÇ

Zygmunt Bauman'ın dile getirdiği özel ve kamusal alana ilişkin görüşleriyle yeni medyaya atfedilenler üzerine bir değerlendirme yapıldığında, sorunun yeni medyanın yarattığı olanaklardan ziyade nasıl kullanıldığı ile ilişkili olduğu görülmektedir. Bauman'ın insanlık durumu olarak adlandırdığı bireyin içinde bulunduğu ve çözülmesi zor görünen çıkmazlar olumlu bir değerlendirme yapmayı zorlaştırmaktadır. Bauman'ın çalışmalarında görüldüğü üzere defacto birey ölmüştür. Bireyler kamusal meselelere katılımı ilgili hem bir inançsızlığa hem de bir umursamazlığa sahiptir. Bu durum da agoranın yeniden canlandırılması için nedenlerin azalmasını sağlamaktadır.

Öncelikli olarak Bauman'ın da belirttiği üzere özel yaşamların kamusal meseleleri işgal ettiği bir çağa geçilmiştir. Bireylerin teknolojiyi kullanma amaçları, bazen tepkisel düzeyde kamusal meselelerle ilgili olsa da bu tepki Bauman'ın da bahsettiği gibi 'ortak amaç' etrafında toplanmak amacıyla yüzeysel olarak karşılamaktadır. Akışkan modernitede bireyselleşme kamusal alanın karşısına konumlanmakta ve bireysel amaçlar daha önemli görülmektedir. Söz konusu durumda yurttaşlığın yitirildiği söylenebilmektedir. Bauman'a göre toplumu oluşturan her bir birey için kişisel sıkıntılar ve dertler önemli hâle geldikçe ortak amaç için gerekli olan çıkış noktası gerilemektedir. Bunun sonucu özel alan kamusal alanı işgal etmekte ve kamu özeline sömürgeci hâline gelmektedir. Böyle bir ortamda kamu yararı kamuya mal olmuş insanların hayatlarına duyulan meraka indirgenmekte, özel hayatlar herkesin gözü önünde yaşanır bir konuma gelmekte ve 'ortak meseleler' anlaşılabilir ve kavranamaz olmaktadır. Bireyselleşmenin övüldüğü, tüketimin yüceltildiği (ve gün geçtikçe artan şekilde yeni medya aracılığıyla tüketimin teşvik edildiği) günümüzde yurttaşlık bilincinin yitirildiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Bauman üzerinden bir değerlendirme ile bir kamusal alanın varlığının yurttaşlık bilincine zorunlu bağlılığını ortaya serdiğini de söylemek mümkündür.

Kitle iletişim araçları özel ve kamusal alan arasındaki ayrımı bulanıklaştırmıştır. Kitle iletişim araçlarından önce özel olan 'bahsedilmeyen olarak' tanımlanırken özellikle televizyon ile yeni bir dil ortaya çıkmış ve bu değişmiştir. Televizyon içerikleri (talk showlar gibi) bireysel sorunların çözümlerinin de bireysel olduğu vurgusuyla birey üzerinde etki sağlamıştır. Bauman'a göre günümüzde özel alan kamusal alanı işgal etmiş ve kamusal alan kişisel dramaların sahnelendiği, sergilendiği ve toplu olarak izlendiği bir sahne olarak yeniden tanımlanmıştır. Bununla paralel olarak, yeni medyanın geldiği son

nokta ve günümüzün sosyal medyası, yeni sahneler olarak karşımıza çıkmaktadır. Eleştirilik belki de hiç olmadığı kadar fazladır. Ancak sosyal medya üzerinden yapılan eleştiriler, 'tt' yapılan hashtagler, toplumsal meselelerle ilgili isyanlar ve dayanışma somut sonuçlar doğurmaktan ziyade bir duygu boşalımı işlevi görmektedir. Hem eleştirilik hem de tartışılan konular sanal ortamlarda çoğunlukla sanal tepkiler olarak kalmaktadır. Bunun yanında kent mekânı olarak da bir kamusal alanın mümkün olmadığı görülmektedir. Bauman'ın belirttiği gibi tüketim mekânlarıyla, davetkâr olmayan meydanlar kentlerin çehresini oluşturmaktadır.

Kamusal alan tarihsel olarak özgürlük mücadelesinin gerçekleştirildiği bir alan olmaktan kişisel tatminin peşinde koşulan bir alan olmaya yönelik evrim geçirmiştir. Dolayısıyla yeni medya ve kamusal alan tartışmasında önemli bir diğer nokta da kuşkusuz ekonomi-politiktir. İnternet ve sosyal medya kapitalizmin daha da güçlenmesine imkân veren teknolojilerdir. Bu platformların ticarileşmesi (sosyal medya üzerinden alışveriş, reklamlar gibi) her geçen gün artmaktadır. Dolayısıyla bu mecralarda özgür olarak düşüncelerin ifade edilebilmesi, dayanışma ortamının sağlanması gibi olumlu noktalar dahi bu ticarileşmenin karşısında çok da anlam ifade edememektedir. Öte yandan düşüncelerin ifade edilmesi açısından özgürlüğün her geçen gün artan sansür ve gözetlenme korkusu ile zedelenildiğini de söylemek yanlış olmayacaktır. Ayrıca oto sansürün gün geçtikçe arttığı bir ortamda etkileşime dayalı, önemli meselelerin konuşulduğu bir kamusal alan hayal etmek de zorlaşmaktadır.

Görülmektedir ki; bireyler kendilerine belli konularla ilgili aynı görüşte oldukları ya da benzer yaşam tarzlarını benimsedikleri insanlarla çevrili sanal cemaatler yaratmaktadırlar. Bu cemaat hissi yanıtıcı ve kitle iletişim araçlarıyla pasifleşen bireylerden belki daha da tehlikeli bir sonuç doğurmaktadır. Bu da aktif olduğu yanılığına düşmüş bireydir. Sanal aktiflik birey ile yurttaş arasında gittikçe açılan 'uçurumu' daha da derinleştirmektedir. Politikacıların dahi sosyal medya üzerinden vatandaşlarla iletişime geçtiği bir dünyada bütün etkileşim sanal düzeyde yaşanmakta, her geçen gün esnek kapitalizmle daha çok tüketim-kazanım-tüketim döngüsüne düşmüş birey için bu platformlar öfkeyi, sevinci, nefreti ve benzer duyguları boşalttığı birer ortam olmaktan öteye gidememektedir. Dolayısıyla yeni medya yapısal özellikleriyle bir kamusal alan vaadi sunuyor olsa bile yurttaş bilincinden yoksun kullanıcılar ve ticarileşme ile ideal bir kamusal alan olma imkânını yitirmektedir. Bu bağlamda söylenebilir ki; sosyal medya bireylerin diyalog kurma ve ufukları açma amaçlarından ziyade kendi seslerine benzer sesleri duyma, kendi yüzlerine benzer yüzleri görme amacıyla oluşturdukları bir konfor alanı olmaktan öteye gidememektedir. Bu anlamda sosyal medya çok kullanışlı ve keyifli bir tuzaktır (De Qu-erol, 2016).

Bununla birlikte, kamusal alanın gerilemeye, kamusal ruhun zedelenmeye başladığı bir dönemde yeni medya teknolojisinin ortaya çıkması da önemli bir gelişme olarak değerlendirilmektedir. Önemli bir tarihsel süreçte halkı merkezine alan ve özel mülkiyete karşı kamu çıkarlarını savunarak demokrasiyi gözeten geleneksel medyanın çözülme-ye başlamasının ardından yeni medya teknolojisi kamusal alan açısından yeni bir umut kaynağı olmuştur. Katı moderniteden akışkan moderniteye geçerken mekân çözülmeye uğramış ve zaman rutinliğinin dışına çıkmaya başlamıştır. Eylemler artık mekânla olan bağını koparmış ve mekânın önemi ortadan kalkmıştır. Yeni medya da böyle bir ortamda

zamanın koşulları çerçevesinde yeni olasılıklara gebe bir yapı sunmuştur. Yeni medya ortaya çıkana kadar pasif olarak konumlandırılan izleyici yeni medya ile en azından bir ön kabul olarak aktif bir konuma yerleştirilmiştir. Ancak bu aktifliğin de sorgulanması gerekmektedir. Yeni medyanın sunduğu anındalık ile insanlar gerçekten kolektif sorunlarla ilgilenmeye daha mı fazla yönelmiştir? Bu soruya olumlu bir cevap verme girişimleri belirsizliğini korurken günümüzde bireylerin etkileşim oranlarının artmasına paralel olarak kamusal alana "ortak amaçlar" etrafında katılım isteği de aynı oranda azalmıştır. Bauman'ın görüşlerinden yola çıkarak söylenebilir ki; bir arada olmak her zaman iletişim anlamına gelmemektedir, dijital ortamlardaki birlikteliği bu açıdan değerlendirmek gereklidir. Belki de günümüz açısından en önemli sorunlardan bir tanesi budur. Günümüzde clictivizm, slaktvizm gibi kavramlarla eleştirilen kullanıcıların toplumsal olaylara verdikleri tepkiler de sosyal medyanın yükselmesiyle kurulan iletişim de artan şekilde anlık ve gelip geçicidir.

Medyanın kapitalist siyasi yapı tarafından yutulmasıyla medyanın sahip olduğu ruh zedelenmiş, bu durumdan kimi görüşlere göre yeni medya da payına düşeni almıştır. Kitlesele medya, insanların sahip olduğu bilgiyi sonsuza dek artırırken bir yandan da bilginin politik eyleme dönüşmesini de engellemeye başlamıştır. Mekânların da parçalı hâle gelmesiyle birliktelik ruhunun zedelenildiği ve bireylerin kamusal anlamda yaptırım gücünün zayıfladığını söylemek mümkündür. Bu anlamda teknolojik gelişmelerden bağımsız olarak Bauman ve Sennett gibi düşünürlerin görüşleri incelendiğinde, kamusal alan açısından asıl problemin 'bireyin durumu' olduğu görülmektedir. Dolayısıyla bir kamusal alanın yeniden inşası sorununun sadece yeni medyanın olanakları üzerine bir tartışma ile sınırlanmayacağına farkında olmak gereklidir.

KAYNAKÇA

- Arık, E. (2018). *Dijital Mahremiyet*. İstanbul: Literatürk Academia.
- Atabek, N. (2002). Kamuoyu, Medya ve Demokrasi. *Kurgu Dergisi*, (19), ss. 223-238.
- Aydoğan, F. (2009). Eleştirel Perspektiften Yeni Medya. *Marmara İletişim Dergisi*, (15), ss. 185-194.
- Aydoğan, F. (2010). İkinci Medya Çağı'nda Gözetim ile Kamusal Alan Paradoksunda İnternet', F. Aydoğan ve A. Akyüz (Ed.), İkinci Medya Çağında İnternet içinde ss. 185-196. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Bauman, Z. (1998). *Globalization*. Polity Press.
- Bauman, Z. (2015). *Özgürlük*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2017). *Retrotopya*. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Bauman, Z. (2018). *Kuşatılmış Toplum*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2019). *Akışkan Modernite*. İstanbul: Can Yayınları.
- Bauman, Z. ve Lyon D. (2020). *Akışkan Gözetim*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Castells, M. (2016). İletişimin Gücü. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Çalışkan, O. (2014). Kamusal Alan Bağlamında Ağ Toplumu ve Yeni Kamusal Alan Arayışı. *Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 1(1), ss. 41-62.
- De Querol, R. (2016). *Zygmunt Bauman: Social Media are a Trap*. Erişim: 17.12.2021, https://english.elpais.com/elpais/2016/01/19/inenglish/1453208692_424660.html
- Dilmen, N. (2007). Yeni Medya Kavramı Çerçevesinde İnternet Günlükleri-Bloglar ve Gazeteciliğe Yansımaları. *Marmara İletişim Dergisi*, 12(12), ss. 113-122.
- Dutton, W. H. (2009). The Fifth Estate Emerging Through the Network of Networks. *Prometheus*, 27(1), ss. 1-15.
- Erdoğan, İ (1999). Dördüncü Gücün İlettiği: Amerikan Örneği. K. Alemdar (Ed.), *Medya Gücü ve Demokratik Kurumlar* içinde (ss. 33-43). AFA Yayınları.
- Erdoğan, İ. (2013). Dördüncü Güç Medyadan Beşinci Güç İnternete: Demokratik Bir Dönüşüm Mü Yaşanıyor?. *Selçuk İletişim*, 8(1), ss. 176-191.
- Fuchs, C. (2016). *Sosyal Medya Eleştirel Bir Giriş*. Nota Bene Yayınları.
- Güven, Z. C. ve Satır, M. E. (2018). Yeni Bir Kamusal Alan Arayışı Olarak Change. *Org. İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, (46), ss. 257-274.
- Habermas, J. (2004). Kamusal Alan. Meral Özbek (Ed.), *Kamusal Alan* içinde ss. 95-102. Hil Yayınları.
- Habermas J. (2015). *Kamusallığın Yapısal Dönüşümü*. İstanbul: İletişim Yayınları.

- Herman, E. S. ve Chomsky, N. (2012). *Rızanın İmalatı: Kitle Medyasının Ekonomi Politikası*. İstanbul: Bgst Yayınları.
- Jenkins, H. (2016). *Cesur Yeni Medya*. İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Kejanlıoğlu, D. B. (2004). Medya Çalışmalarında Kamusal Alan Kavramı. Meral Özbek (Ed.), *Kamusal Alan* içinde ss. 837-860. Hil Yayınları.
- Köker, E. (2007). *Politikanın İletişimi: İletişimin Politikası*. İstanbul: İmge Kitabevi
- Sennett, R. (2008). *Ten ve Taş: Batı Uygarlığında Beden ve Şehir*. Metis Yayınları.
- Sennett, R. (2010). *Kamusal İnsanın Çöküşü*. Ayrıntı Yayınları.
- Slattery, M. (2010). *Sosyolojide Temel Fikirler*. Sentez Yayıncılık.
- Smith, P. (2007). *Kültürel Kuram*. Babil Yayınları.
- Tekvar, S. O. (2017). Habermas ve Bourdieu'nün Temel Kavramları Üzerinden Halkla İlişkileri Yeniden Düşünmek. *Erciyes İletişim Dergisi*, 5(1), ss. 82-94.
- Timisi, N. (2003). *Yeni İletişim Teknolojileri ve Demokrasi*. Dost Kitabevi.
- Trenz, H. J. (2009). Digital Media and the Return of the Representative Public Sphere. *Javnost-The Public*, 16(1), ss. 33-46.
- Turan, E. A. (2013). *Yeni Medya Ortamlarında Üre-Tüketim ve Katılım Olgusu: Ekşi Sözlük ve Okan Bayülgen'in Talk Show'unda Etkileşim*. (Yüksek Lisans Tezi), Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Turgut, H. ve Arslantürk, G. (2014). İsonomia'yı Yeniden Düşünmek: Ekşi Sözlüğün Kamusal Alan Olma Potansiyeli. *Atatürk İletişim Dergisi*, (6), ss. 139-164.
- Wikipedia1 (t.y). *Parvis de la Défense*. Erişim: 29.12.2021, https://en.wikipedia.org/wiki/Parvis_de_la_D%C3%A9fense
- Wikipedia2 (t.y). *Alışveriş merkezi*. Erişim: 29.12.2021, https://tr.wikipedia.org/wiki/A1%C4%B1%C5%9Fveri%C5%9F_merkezi
- Williams, F., Rice, R. E. ve Rogers, E. M. (1988). *Research Methods and the New Media*. The Free Press.
- Yolcu, Ö. (2016). *Sosyal Medya ve Sinema: Türk Filmlerinin Sosyal Medya Kullanımı*. İstanbul, http://www.ozguyolcu.com/wp-content/uploads/2016/04/sosyal_medya_ve_sinema.pdf